

HILJAISUUDEN ESTETIIKKA

Timo Klemola

Pohdin 6. FITTY XXIX. Tampereen yliopisto: Tampere 1992, s. 1-23.

Otin viime perjantaina sattumalta käteeni viimeisen *Tiede ja sivistys* -lehden ja huomasin, että sen teemana oli hiljaisuus. Viime sunnuntaisen Helsingin Sanomien pääkirjoituksen laatijakin oli lukenut saman lehden ja kirjoitti hiljaisuuden merkityksestä tai paremminkin sen puutteesta. Yllättäen siis huomasin, että olinkin päättänyt puhua ajankohtaisesta aiheesta.

En puhu siitä hiljaisuudesta, mistä Jaana Venkula kirjoittaa *Tiede ja sivistys* -lehdessä näin: "Esimerkiksi älymystön hiljaisena oleminen on looginen seuraus sen todellisuuteen katkenneesta yhteydestä. Ihmisillä, jotka vain näpertelevät luomassaan symbolien maailmassa, mutta jotka eivät 'elä elämää', ts. eivät ole toiminnallisessa kosketuksessa todellisuuteen, ei voi olla siitä mitään sanottavaakaan."

En siis puhu tästä, vaikka tämä on kyllä hyvin sanottu.

Tiede ja sivistys -lehti kiinnittää artikkeleissaan huomiota siihen, miten länsimainen ihminen on kadottanut yhteytensä hiljaisuuteen. Juhani Pallasmaa siteeraa Max Picardia kirjoittaessaan: "Mikään ei ole muuttanut ihmisluontoa siinä määrin kuin hiljaisuuden menettäminen", ja "hiljaisuutta ei ole enää olemassa maailmana, vaan ainoastaan fragmentteina, hiljaisuuden maailman jäänteinä. Ja koska ihminen pelästyy jäänteitä, hän myös pelkää hiljaisuuden jäänteitä." Edelleen Pallasmaa kirjoittaa: "Hiljaisuuden katoaminen on yhteydessä elämämme maallistumiseen, materialisoitumiseen ja arkipäiväistymiseen. Elämänpiirimme täyttävät melu, myös visuaalinen häly ja kaikkalainen ärsykkeiden ylimäärä."

Kaikki tämä liittyy siihen jo Martin Heideggerin huomioon, että länsimainen ihminen on paossa ajattelua. Teknologinen ajattelu on koko länsimaisen kulttuurin hallitseva ajatustapa, joka ei jätä sijaa muulle. Ajatustapa, jota Heidegger kutsuu mieltä etsiväksi tai mietiskeleväksi, meditatiiviseksi ajatteluksi, on länsimaiselta ihmiseltä hukassa. Mikä surullinen ero on sillä ajattelulla, joka esineellistää, hajoittaa kappaleiksi ja katsoo, mitä maailma on syönyt ja sillä ajattelulla, joka pyrkii - niin kuin Heidegger runollisesti lausuu - kohti "hiljaisuuden värisemätöntä sydäntä".

Viimeksi mainitusta sopii esimerkiksi zen-kulttuuri.

Ehkä siksi meidänkin on tervehdyttävää tutkia hetki zen-taiteen joitakin piirteitä.

Tarkoitan hiljaisuuden estetiikalla sen taiteen yhtä luonteenomaista piirrettä, joka kehittyi zen-kulttuurissa. Se sai alkunsa Kiinassa noin 600-luvulla, eli

siellä kukoistusaikansa noin 1200-luvulle tultaessa, siirtyi Japaniin noin 1100-luvulla ja eli kukoistusaikaansa 1300- ja 1400-luvuilla ja alkoi rappeutua 1700-luvulle tultaessa. Kyseessä ei ollut vain yksi taidemuoto vaan kokonainen taidemuotojen kirjo, joka sai inspiraationsa zen-buddhalaisuudesta. Siihen voidaan laskea useita kirjallisuuden eri tyylejä, kalligrafia, tussimaalaus, rakennustaide, puutarhataide, näytelmätaide, teeseremonia, keramiikkataide, miekkailutaito, jousella-ampumisen taito ja muita. Näiden taiteiden ja taitojen välityksellä zen-estetiikan keskeiset piirteet värjäsivät myös tavallisen kansan elämän. Se vaikutti heidän tapoihinsa, tottumuksiinsa, käyttäytymissääntöihinsä, harrastuksiinsa, koko elämäntapaan-sa. Japanissa erityisesti teeseremonia oli tässä välitystyössä keskeisessä asemassa. Nykyjapanilaisestakin kulttuurista voidaan sanoa sen olevan ensisijaisesti zen-kulttuuri. Tosin amerikkalaisuus ja länsimainen kulttuuri yleensä on hyvää vauhtia peittämässä tämän kaiken alleen.

Jotta voisi tunkeutua zen-taiteessa ilmenevän hiljaisuuden estetiikan ytimeen, on tutkittava sitä, mihin tämä hiljaisuus perustuu. Ei historiallisesti vaan kokemuksellisesti.

Zen-taiteen estetiikassa on muitakin piirteitä. Palaan niihin myöhemmin.

Jotta saisitte aavistuksen siitä, mistä puhun, näytän teille joitakin esimerkkejä zen-taiteesta sen eri alueilta. Tässä voi ottaa esiin vain sen, mikä voidaan pysäyttää kuvaan, toiminnallisia taidemuotoja ei näin voi esittää.

Tarkoitukseni ei ole lähteä käsittelemään näitä taidemuotoja ja taideteoksia, niiden historiallista kehitystä tai niihin liittyviä historiallisia henkilöitä. Tarkoitukseni on ennemminkin selvittää sitä kokemuksellista, minkä ilmauksena hiljaisuuden taide on syntynyt ja jatkuvasti syntyy.

Seuraavaksi esitelmäni keskeinen ajatus, jota jatkossa pyrin selkeyttämään. Zen-taiteessa voi nähdä neljä tasoa, joiden kautta se syntyy, elää ja sitä analysoidaan.

Zenin lähtökohta ja siis zen-taiteen lähtökohta on (1) erityinen kokemus, joka on sen kokemista, millä ei ole muotoa. Tämä kokemus synnyttää kokijassaan (2) toimintaa, joka ilmentää tätä kokemusta. Puhutaan nk. zen-toiminnasta (zen-ki), joka kertoo zenin oppilaan ymmärryksen syvyydestä. Tämä toiminta saa usein muotonsa (3) taiteen tekemisessä: runoudessa, maalauksessa, kalligrafiassa jne. Ja viimeiseksi, kaikki tämä saa käsitteellisesti artikuloidun muotonsa (4) tyhjyyden filosofiassa, yhdenlaisessa negatiivisessa filosofiassa, joka pyrkii käsitteellistämään sen kokemuksellisen, mikä ei ole muodottomana käsitteellistettävissä. Siitä, mistä ei voi puhua, puhutaan sen kautta, mitä se ei ole. Tämä tyhjyyden filosofia ei siis ole nihilismia. Päinvastoin. Se pyrkii artikuloidusti tuomaan esiin sen, mikä on kaiken perusta, todellisuuden viimekätinen luonne ja samalla ihmisen viimekätinen luonne. Yksinkertaisesti ilmaisten se on se, millä ei ole muotoa.

Jo tästä hahmotelmasta voi nähdä sen, että zen-taide ei ole millään tapaa taidetta meidän taidekäsitteemme valossa. Se ei pyri kuvaamaan todellisuutta.

Se pyrkii ilmaisemaan tekijänsä ymmärryksen syvyyttä siitä, mistä ei voi puhua. Siksi hiljaisuuskin on siinä niin voimakkaasti läsnä. Toisaalta se on myös tie, harjoitus-menetelmä tähän kokemukseen.

I Zen-kokemus

Edellä esiin ottamaani neljä tasoa perustuvat japanilaisen filosofin Shin'ichi Hisamatsun ajatuskulkuun, joka on varmaan yhtä hyvä selitys kuin jokin toinenkin (1), kun ottaa huomioon sen, että tässä puhutaan asiasta, josta ei itse asiassa voi puhua.

On siis lähdettävä liikkeellä siitä, mitä on zen-kokemus. Hisamatsun vastaus on: se on Muodottoman Itsen itsetietoisuutta.

Tämä on lähtökohta, jossa Hisamatsu on jo joutunut turvautumaan tyhjiyden filosofiaan. Pyrittäessä kuvaamaan sitä, mitä on mahdotonta kuvata sanoin, on joka tapauksessa puhuttava. Zenissä peruskokemuksen käsitteellistämistä vältetään niin pitkälle kuin se on mahdollista. Puheessa, esitelmässä se ei ole kuitenkaan mahdollista, jos yleensä halutaan puhua. Toinen tapa on vaieta, mutta sekään ei edistä asian ymmärretyksi tulemistä. *Rinzai-roku*, zen-klassikko, alkaa Rinzain huomautuksella: "En voi kieltäytyä kutsusta astua puhumaan teille tänään. Mutta patriarkkojen perinteen mukaista olisi olla avaamatta suutaan kun kyseessä on harjoituksen päämäärä. Mutta silloin ette saisi asiaan mitään otetta." (2)

Zen-kokemus on siis sen itsen itsensä tiedostamista, jolla ei ole muotoa. Mikä on tämä muodoton itse? Hisamatsu aloittaa selityksensä siitä itsestä, jolla on muoto ja korostaa, että muodottomalla hän todella tarkoittaa sellaista, millä ei ole mitään muotoa, ei fyysistä tai henkistä. Mentaaleilla ilmiöillähän on muoto. Se on se niiden ominaisuus, josta ne voidaan tunnistaa ja erottaa toisistaan. Kun tietoisuudessani on hyvän tai pahan idea, toden tai väärän idea, niin ne ovat ideoita, jotka voin erottaa toisistaan. Siinä mielessä niillä on siis muoto, jota voisi kutsua ehkä käsitteelliseksi tai mentaaliksi muodoksi.

Herää kysymys, onko sellaista mielessä olevaa, jolla ei ole mitään muotoa? Hisamatsu vastaa, että vaikka tällainen ajatus tulee esiin harvoin, niin vastaus näyttäisi olevan: tavanomainen itsetietoisuutemme. Mehän kutsumme itseksi sitä, josta olemme tavallisesti tietoisia, mutta jota emme kykene määrittelemään tai rajoittamaan johonkin tiettyyn.

Mehän tosin objektivoimme itsetietoisuutemme, kun asetamme sen vaikkapa psykologisen tai filosofisenkin tarkastelun alle. Mutta tästä ei Hisamatsun mukaan kuitenkaan seuraa, että itsetietoisuus olisi jotakin objektiivista tai että se voitaisi määritellä. Näin siksi että se on aina kaiken tarkastelun subjekti. Kun asetamme itsetietoisuuden tarkastelun alle, emme tavoita sitä, koska tarkastelun suorittaa aina itsetietoisuutemme. Itsetietoisuutemme pysyy aina tarkastelun subjektina. Yrittäessään tarkastella todellista itseään ihminen ei koskaan tavoita sitä. Se minkä hän tavoittaa on vain varjo. Itsetietoisuus ei voi olla koskaan jossakin tuolla, jossa voisin sitä tarkastella. Se on aina "tässä".

Tämä on siis se mieleemme, josta tavanomaisesti voimme sanoa, että sillä ei ole muotoa. Kuitenkin, kun tarkastelemme asiaa lähemmin, Hisamatsu toteaa, puhdas itsetietoisuutemme sisältää jotakin, joka rajoittaa sitä. Siksi se ei ole täysin muodoton. Vaikka itsetietoisuus itsessään onkin näennäisen muodoton, se kuitenkin tekee eron itsensä ja toisen itsetietoisuuden välille. Se törmää toiseen. On olemassa minä ja sinä sekä edelleen hän. Jokainen on itselleen ensimmäinen persoona.

Vaikka maailmassa on useita minuuksia, mikään niistä ei ole minun itseni kaltainen. Itsetietoisuudet ovat aina erityisiä. Minä olen aina minä, enkä toinen. Tämä ero on Hisamatsun mukaan kaikkien erotteluiden tausta ja juuri.

Zenin muodottomuus ei viittaa tähän itseän. Zenin itsestä tietoisena oleminen on täysin muodotonta. Koko zenin historia on pyrkinyt viljelemään tämän muodottomuuden kokemusta.

Ihmisellä sanotaan olevan keho ja mieli. Tämä on se, jonka subjekti tavallinen itsetietoisuutemme on. Zenissä pyritään eroon tästäkin. Kun zeniä kuvataan sanomalla, että zen on "kehon ja mielen pudottamista pois", tarkoitetaan sen tavanomaisen itsetietoisuuden poispudottamista, joka tekee tämänkin eron.

Tämä on heräämistä Muodottomaan Itseen.

Kyseessä ei ole Hisamatsun mukaan mikään älyllinen tavanomaisen itsetietoisuuden kieltäminen ja toisenlaisen käsitteen käyttöönotto. Tietysti muodottomuuskin on idea, jonka voi ymmärtää, mutta zenissä se viittaa johonkin todelliseen, joka on olemassa, ja joka voidaan harjoituksen tuloksena kokea. "Meidän on hyväksyttävä", Hisamatsu kirjoittaa, "ajatus sellaisesta olemisen tavasta, jossa ei-olemassaolo (muodottomuus) on olemassa. Se, mitä zenissä kuvataan olemiseksi ilman mitään muotoa ei ole vain ei-muodon ajatus, käsite tai idea, vaan se viittaa aktuaaliseen Itseen, jolla ei ole muotoa." (3)

Tämä itse eroaa tavanomaisesta itsestä siinä, että se ei erota itseä toisista. Tässä kokemuksessa kaikki erottelut lakkaavat.

Tässä mielessä zenissä ei pyritä mihinkään erityiseen. Päinvastoin. Pyritään kokemaan se, mitä ei voi objektivoida. Tämä itse on täysin kaikkien tarkastelujen ulkopuolella. Lyhyesti sanottuna, zen on muodottomuuden itsetietoisuutta. Tätä itsetietoisuutta tai itseä zenissä kutsutaan Buddhaksi. Siksi zenissä todetaankin että, mielen ulkopuolella ei ole mitään Buddhaa.

Hisamatsu toteaa, että mikään ei ole henkisempää kuin tämä Itse. Kun tätä zenin Itseä verrataan kaikkeen muuhun, kaikki muu asettuu olioiden, esineiden kategoriaan. Zenin itse on kaikkien kategorioiden ulkopuolella.

Zenin Itseä ei voi opettaa kenellekään. Se on jokaisen itse koettava itsessään, aivan kuten on laita tavanomaisen itsetietoisuutenikin laita. Kukaan muu ei voi kokea minun itseäni. Muodottomaan Itseen voi vain herätä.

Hisamatsu toteaa, että tämä on se itse, jota me todella olemme ja voimme

löytää sen vain etsimällä sitä itsestämme. Se ei löydy mistään ulkopuolisesta. Ja kun se löytyy, katoaa kaikki eroittelu itsen ja muiden, subjektin ja objektin väliltä. Tähän itsetietoisuuteen heräämistä zenissä kutsutaan *satoriksi* tai valaistumiseksi. Tässä tilassa siis se Itse, jolla ei ole muotoa, tulee tietoiseksi itsestään (ihmisessä).

Tämä itse on ajallisessa mielessä läsnäolossa, olemisessa tässä ja nyt.

II Zen-toiminta ja taide

Kaikesta edellä kerrotusta pääsemme zen-taiteeseen seuraavan askeleen avulla: Hisamatsu kirjoittaa: "Zenin uskonto on elämä, jossa ihminen palaamalla alkuperäiseen lähteeseensä <...> murtautuu kaiken sen läpi, joka on jakautunut osiin ja jolla on muoto ja tulee itse Muodottomaksi Absoluuttiseksi Yhdeksi, Perustavaksi Subjektiksi, joka on täydellisesti vapaa. Sitten hän Todellisena Subjektina <...> ilmentää Itseään kaikissa erilaisissa muodoissa. Itämainen filosofia on ainutlaatuista juuri siinä, että se tuo esiin ihmisen perusluonnon tällaisessa elämässä; ja ainutlaatuinen itämainen taide on tämän Perustavan Subjektin <...> taiteellista ilmausta."

Muodottoman Itsen, *Perustavan Itsen laatu* määrää sitä, miten sitä taiteellisesti ilmaistaan. Tämä on Hisamatsun mukaan tärkeintä. Hän luettelee seitsemän esteettistä piirrettä, jotka tässä luomisprosessissa toteutuvat. Ne ovat: epäsymmetria, yksinkertaisuus, kuiva ankaruus, luonnollisuus, syvälinen herkkyys, henkinen riippumattomuus, ja hiljaisuus.

Jokainen näistä zen-estetiikan piirteistä viittaa tiettyyn Muodottoman Itsen aspektiin.

Epäsymmetria tarkoittaa säännönmukaisuuden, määrätyn muodon puuttumista. Tämä zen-taiteen piirre syntyy siitä Muodottoman Itsen aspektista että tällä Itsellä ei ole mitään tiettyä muotoa. Epäsymmetria zen-taiteessa on siis muodottomuuden ilmentymää. Kaikki ne rumat Bodhidharman kuvat, joita zen-taide on synnyttänyt, ovat siis sen ilmausta, että piirtäjä ei saa takertua mihinkään säännöllisen tai täydellisen muodon ajatukseen.

Yksinkertaisuus viittaa siihen, että mikään ei ole yksinkertaisempi kuin zenin Muodoton Itse. Täydellisin yksinkertaisuus ei sisällä mitään muotoa. Muoto tuo jo mukanaan monimutkaisuuden ajatuksen. Ja kun ihanteellinen yksinkertaisuus ilmenee, niin kuin se zen-taiteessa ilmenee, lopputuloskin on yksinkertainen.

Kuiva ankaruus viittaa ei-aistilliseen. "Täydellinen vapautuminen aisteista toteutuu vain siinä Itsessä joka on ilman muotoa", kirjoittaa Hisamatsu. Zen-taiteissa tämä ominaisuus toteutuu sellaisten esteettisten laatuojen kautta, joita japanilaiset kutsuvat termeillä *sabi* ja *wabi*. Sabi viittaa johonkin, joka on jo arvokkaasti ikääntynyt, wabi sellaiseen köyhyyteen ja yksinkertaisuuteen, joka ei viittaa aikaan.

Luonnollisuus viittaa keinotekoisuuden puuttumiseen. Luonnollinen taideteos

syntyy mielestä, joka on ei-mieli, mieli, joka ei aio luoda mitään. Se on mieli joka on ilman tarkoitusta. Luonnollisuus on ole-mista sellaisena kuin todella on. Se on siis todellisena itsenä olemista. Ja tämä on zenissä Muodoton Itse.

Syvällinen herkkyyys zen-taiteessa syntyy siitä, että Muodoton itse on itse pohjaton, ei koskaan täysin muotojen avulla ilmaistavissa oleva. Ihmisen henkisessä kokemuksessa se on syvällisintä, mitä on. Sen syvemmillä todellisuuteen inhimmillinen kokemus ei voi tunkeutua.

Henkinen riippumattomuus on myös Muodottoman Itsen yksi olennainen piirre. Koska se on vailla muotoa, se ei voi takertuakaan mihinkään, millä on muoto. Se on täysin vapaa. Riippumattomuudessaan ja muodottomuudessaan se on kuitenkin aktiivinen. Muutenhan se ei voisi ilmetä millään tavalla. Zen-toiminta, koska sen perusta on Muodottoman Itsen täydellisessä vapaudessa onkin nopeaa kuin salama, se ei takerru mihinkään muotoon oli se sitten ajatus tai esine, vaan pudottaa pois kaikki naamiot.

Hiljaisuus syntyy muodottomasta. Muoto synnyttää aina liikettä ja ristiriitoja. Siitä mistä ei voi puhua, on vaiettava. Vain siellä, missä ei ole muotoa, voi olla täydellinen hiljaisuus. Täydellinen tyyneys, rauhallisuus on läsnä vain Muodottomassa Itsessä. Kun zenissä puhutaan "hiljaisuuden etsimisestä liikkeessä", sillä tarkoitetaan tämän itsen etsimistä jokapäiväisessä elämässä. Tämä on se hiljaisuus, joka tulee esiin kaikissa zen-taideteoksissa ja erityisesti zenin toiminnallisissa taidoissa.

Kaikki edellä esiin ottamani seitsemän zen-taiteen piirrettä eivät ole toisistaan erillisiä, vaan liittyvät aina yhteen. Muodottoman Itsen ykseysluonne on niiden perusta. Koska ne ovat kaikki tämän Yhden ilmausta ne kaikki sisältyvät erottamattomasti toisiinsa.

IV Tyhjyden filosofia, negatiivinen teologia

Se, mitä Hisamatsu kutsuu Muodottomaksi Itseksi, on hänen mukaansa saanut ilmauksensa *vain* idässä. Zen-taide on tämän ilmauksen yksi muoto ja koko itämainen filosofia on sen ilmausta. Tätä ajatusta ei voi nielemättä hyväksyä.

Länsimaisessa filosofian ja uskonnon historiassa sama Itse on saanut mitä erilaisimpia ilmauksia ainakin viimeisen parin tuhannen vuoden ajan. Tämä kosketus, mitä Heinrich Dumoulinia seuraten voi kutsua Absoluutin kosketukseksi, on kaiken, niin itämaisen kuin länsimaisenkin mystiikan peruskokemus. Zenkin osuu tähän laajempaan yhteyteen. Kaikkiialla maailman mystisissä perinteissä tätä kokemusta on pyritty ilmaisemaan negatiivisin termein. Puhutaan tyhjyydestä, muodottomasta, ei-mistään joka kuitenkin on kaikki jne. Lännessä on totuttu puhumaan negatiivisesta teologiasta.

Seuraavassa vain muutama hajanainen tämän kokemuksen ilmentymä.

Intialaisessa ajattelussa jo Upanisadien varhaimmissa kirjoituksissa on löydettävissä negatiivisen teologian kaikki elementit. Upanisadit ovat vanhinta intialaista kirjallisuutta, jotka ovat syntyneet noin 800 - 600 eaa. Monistisesti

ymmärretty Absoluutti, *Atman* joka on identtinen *Brahmanin* kanssa, ylittää kaikki olemisen kategoriat. Tämä Absoluutti on ehdottomasti määrittelemätön eikä siitä voi sanoa mitään. Ja jos siitä sanotaan jotakin, voidaan vain sanoa, niin kuin eräässä Upanisadissa todetaan, "että se ei ole niin". (4)

Monet myöhemmät intialaiset filosofiset koulukunnat ovat ottaneet Upanisadit peruskirjojensa joukkoon. Mm. samkhya-koulukunta, joka on joogafilosofian perusta. Niinpä esimerkiksi joogafilosofiassa puhutaan perimmäisestä todellisuudesta, *purusasta*, hengestä, vain negatiivisin termein. Materiaalinen maailma, tämän filosofian mukaan, on vain, jotta purusa voisi tulla tietoiseksi itsestään.

Tässä ajatuksessa on mielenkiintoinen yhteys siihen, miten Hisamatsu selitti edellä kuullun tavoin zenin olevan Muodottoman Itsen itsetietoisuutta.

Intialainen Nagarjuna, jonka elinaika sijoitetaan jonnekin 200 ennen ja 400 jaa. välille formuloi Mahayana-buddhalaisuuden tyhjyyden opin *Madhyamikassa* eli Keskitien opissaan, josta zeninkin kielenkäyttö on saanut vaikutteita. Nagarjunan mielestä korkein totuus on absoluuttinen Tyhjiys, *sunyata*, joka on kaikkien määrittelyjen ulkopuolella ja on sanoin kuvaamaton. Hän esitti kuuluisan nelinkertaisen negaation periaatteensa, jonka mukaan tyhyydestä ei voi sanoa että se on tai että se ei ole tai että se sekä on että ei ole tai että edellinenkään ei pidä paikkaansa. Tämä on se näkymä, joka Nagarjunan mukaan odottaa valaistunutta. Kyseessä ei siis ole Nagarjunalla niin kuin ei Upanisadien kirjoittajillakaan pelkästä metafysisestä spekulatiosta vaan mystikon välittömästä kokemuksesta.

Intialaisesta ajattelusta riippumattomana kehittyi Kiinassa taolainen filosofia. Tao-te-ching toteaa taosta: "Tao, joka voidaan sanoin ilmaista, ei ole muuttumaton Tao. Nimi, joka voidaan määritellä ei ole muuttumaton nimi." Tähän määrittelemättömään taolainen viisas pyrkii tunkeutumaan. Päämääränsä saavutettuaan hän on yhtä vapaa ja riippumaton kuin Tao itse. "Kymmenentuhatta oliota hän nostaa tyhyydestä eikä niitä kiellä, hän synnyttää elämää, mutta ei sitä omista, toimii, mutta on siitä riippumaton." Taolaine viisas Tao-te-chingin mukaan "toimii ilman tekoja ja opettaa ilman sanoja". Siis hiljaisuudella.

Tämän päivän teemaan sopii erityisesti seuraava Tao-te-ching sitaatti:

Tunkeudu äärimmäiseen tyhjiyteen,

psysyttele äärimmäisessä hiljaisuudessa,

josta kymmenentuhatta oliota nousee kanssasi!

Olen katsonut niiden paluuta:

katso, oliot kukoistavat,

mutta jokainen palaa sinne, mistä se nousi.

Paluu alkuun on nimeltään hiljaisuus;

Hiljaisuus on nimeltään Kohtalon tahtoon jättäytyminen;

Kohtalon tahtoon jättäytyminen on nimeltään Niin on aina oleva,

joka tuntee tämän on valaistu;

joka ei tunne, kulkee sokeasti onnettomuuteen. (5)

Lännessä negatiivisen teologian ensimmäisiä muotoilijoita olivat uuspytagoralaiset ja gnostikot. Tärkein tämän ajan filosofeista oli kuitenkin kolmannella vuosisadalla elänyt uusplatonilainen filosofi Plotinos, jonka vaikutus näkyy monissa myöhemmissä kristityissä mystikoissa. Plotinos kehitti ensimmäisenä läntisenä filosofina loppuun asti negatiivisen teologian peruseriaatteet. Plotinoksen *Yksi* on, ei vain mittaamattoman täydellinen, vaan myös kaikkien olemisen ja ajattelemisen kategorioiden ulkopuolella. Plotinos kirjoittaa: "Yksi ei ole mitään tiettyä laatua tai kokoa, ei henkeä tai sielua, ei mitään liikkuvaa tai liikkumatonta, se ei ole tilassa eikä ajassa. Ei, se on jotain yksinkertaista tai ennemminkin jotain muodotonta, ennen kaikkea muotoa, kaikkea liikettä, kaikkea lepoa." (6)

Yhtä ei voi saavuttaa ajattelun avulla eikä kuvata sanojen avulla. Se ei ole ylipäätään mikään oleva. Siitä voi saada kuitenkin välittömän näyn, johon johtavalle tielle käsitteellinenkin oppi voi johtaa. Ei kuitenkaan perille asti. Sanat voivat viedä meidät vain portille, sisään on astuttava ilman sanoja.

Tähän voisi kuka tahansa zen-mestariikin yhtyä.

Kristillisestä mystiikasta otan vain esiin 1200- ja 1300-lukujen vaihteessa eläneen mestari Eckehartin. Hän kuvaa Jumalan olevan "olemisen ylittävä oleminen ja olemisen ylittävä ei-mityys." (7) Hänen luontonsa on se että hänellä ei ole mitään luontoa. Hän on "yksinkertainen perusta", "hiljainen autiomaa", johon mikään erottelu ei ylety; yksinkertainen hiljaisuus, joka on itsessään liikkumaton. Kauneinta, mitä ihminen voikin mestari Eckehartin mielestä jumalasta sanoa, on se että hän vaikenee.

Näillä lyhyillä huomioilla olen halunnut tuoda esiin sen, että zenin Muodoton Itse ei ole mitenkään ainutlaatuinen kokemus. Se on peruskokemus, joka esiintyy monissa kulttuureissa saaden niissä erilaisia käsitteellisiä formulointeja.

Zen-taide on Muodottoman Itsen ilmaisua. Sen hiljaisuuden elementti on suora seuraus siitä, että se, mitä se pyrkii ilmaisemaan ei ole sanoin ilmaistavissa. Ei myöskään kuvin. (8) Mutta tämä taide on jälki jostakin, joka voi tulla esiin vain jäljen kautta, koska se on itse jotakin, joka ei ole objektivoitavissa. Se on jälki, joka osoittaa myös tien ja kutsuu seuraamaan sellaista, joka on kiinnostunut

tällaisista retkistä.

KIRJALLISUUS:

Hisamatsu, Shin'ichi: Zen and the Fine Arts. Tokyo: Kodansaha 1982.

Dumoulin, Heinrich: Östliche Meditation und Christliche Mystik. Freiburg / München: Karl Alber 1966.

Tao-te-ching. Suom. Pertti Nieminen. Teoksessa: Pertti Nieminen: Keskitie, kiinalaista viisautta. Helsinki: Tammi 1969.

The Zen Teaching of Rinzai. Tr. Irmgard Schloegl. Berkley: Shambala 1976.

VIITTEET:

1Hisamatsu 1982, 45 - 50. Koko tämän artikkelin zen-taiteiden käsittely perustuu Hisamatsun tähän teokseen.

2Rinzai, 13.

3Hisamatsu, emt., 48.

4Dumoulin 1966, 104.

5Tao-teching, runo 16. Suom. Pertti Nieminen.

6Dumoulin, emt, 113.

7Dumoulin, emt. 113.

8Sen kuvaus on negatiivista siksi, että harjoitus on jatkuvaa kieltämistä: ajattelun ja mielikuvien kieltämistä, liikkumattomuutta, tyhjyyteen samaistumista...